

تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران

سید محمود رضا شمس دولت آبادی^۱

سید رضا عظیمی^۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۰۲/۱۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۱۲/۲۰

چکیده

کشور پاکستان به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیک، دارای اهمیت و حساسیت ویژه‌ای است، به نحوی که عوامل ژئوپلیتیک آن بر تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران تأثیر بسزائی دارد. تحقیق حاضر باهدف پاسخگویی به این سؤال اساسی صورت گرفته است که مهم‌ترین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، موثر در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی و هم‌چنین مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدات ژئوپلیتیکی فرا روی جمهوری اسلامی ایران در قبال پاکستان در جهت تقویت و یا تضعیف در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟ این تحقیق از نوع کاربردی و روش مورد استفاده در این تحقیق توصیفی-تحلیلی است. نتایج تحقیق؛ شناخت مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، موثر در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قالب مؤلفه‌های کلان ژئوپلیتیکی (فیزیکی، انسانی، اقتصادی، سیاسی داخلی و بین‌المللی، نظامی) و همچنین مشخص شدن تعداد ده عامل در قالب بسترهای فرصت‌آفرین و بیست و پنج عامل در قالب بسترهای تهدیدی‌ای فراروی جمهوری اسلامی ایران در قبال پاکستان در جهت تقویت و یا تضعیف در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران گردید.

کلیدواژه‌ها: ژئوپلیتیک، راهبرد، پاکستان، جمهوری اسلامی ایران

^۱. استادیار- علوم دفاعی راهبردی- دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲. دانش آموخته دکتری - علوم دفاعی راهبردی - اندیشه نظامی - دانشگاه عالی دفاع ملی

عوامل ژئوپلیتیکی با درجات مختلف، تأثیر قابل توجهی بر روند تدوین و اجرای راهبرد دارند (افتخاری، ۱۳۸۵: ۵۶). در تحقیق حاضر سعی گردیده که با بهره‌گیری از روش‌های علمی و با تبدیل جنبه‌های کیفی عوامل ژئوپلیتیکی به معیارهای کمی، مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، موثر در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی و هم‌چنین مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدات ژئوپلیتیکی فرا روی جمهوری اسلامی ایران در قبال کشور پاکستان در جهت تقویت و یا تضعیف در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران ارائه تا راهبرد پردازان با توجه به این یافته‌ها؛ نسبت به تنظیم و اولویت‌بندی راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران اقدام نمایند. در تشریح و بیان مسئله می‌توان اعلان نمود که؛ امروزه قدرت‌های بزرگ نیز با سطح بازی فرا منطقه‌ای - علاوه بر شناسایی توانایی‌ها و آسیب‌پذیری‌های سایر کشورها در سطح بین‌الملل، از توجه ویژه به همسایگان خویش غافل نیستند، یکی از نکات مهم در این میان، درک صحیح از نقش و تأثیر متغیرهای ژئوپلیتیک است که می‌تواند تأثیر به‌سزایی در شکل‌گیری راهبردهای دفاعی یک کشور بگذارد ضمن اینکه، دیدگاه‌های ژئوپلیتیکی بخش‌های مهم آیین‌های راهبردی دولت‌ها، سیاست‌مداران و فرآیندهای سیاست‌گذاری را تشکیل می‌دهند (اتو طایل، ۱۳۸۰: ۶۹۲). به‌عنوان مثال، طراحان راهبردهای دفاعی به هنگام تهیه برآوردهای اطلاعات راهبردی در بسیاری از مواقع با برخی از عوامل ژئوپلیتیکی مواجه می‌شوند و لذا آن‌ها را در طراحی‌های خود دخالت می‌دهند (دانش آشتیانی، ۱۳۸۶: ۲۲).

جمهوری اسلامی ایران از نظر موقعیت جغرافیایی و تعدد همسایگان با علایق گوناگون و فرهنگ‌های متفاوت گاهی ناهمگون و نظام‌های سیاسی بعضاً ناپایدار کمتر توسعه‌یافته، در شرایط ژئوپلیتیکی ویژه‌ای قرار گرفته است. در چنین وضعیتی، دستیابی به راهبردهای دفاعی متناسب با هر یک از همسایگان و یا بلوک‌های سیاسی در منطقه، ضروری به نظر می‌رسد. با توجه به اینکه یکی از این همسایگان، کشور پاکستان است و در منطقه‌ای واقع شده که به دلیل خصوصیات جغرافیایی همواره مورد توجه قدرت‌های جهانی هست و هم‌اکنون نیز تحت تأثیر حضور قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای در حوزه ژئوپلیتیکی‌اش، منازعات و بحران‌های قومی در منطقه و بحران افغانستان قرار دارد، بنابراین بررسی عوامل ژئوپلیتیک این کشور در تدوین راهبردهای دفاعی کشور ما ضرورت دارد. این کشور به لحاظ موقعیت ژئوپلیتیک خود، دارای

اهمیت و حساسیت ویژه‌ای است، به نحوی که عواملی چون واقع شدن آن در این منطقه جغرافیایی، نحوه تعامل با همسایگان و مواضع این کشور آثار مستقیمی بر شکل‌گیری موازنه قوا در منطقه دارد (مینایی، ۱۳۸۶: ۲۲۳). علاوه بر موارد بالا، جمهوری اسلامی ایران با رویکرد دست‌یابی به چشم‌انداز ۲۰ ساله به دنبال تبدیل شدن به قدرت اول منطقه هست، این امر علاوه بر اینکه هم‌گرایی را در لایه‌های مختلف جامعه ایجاد می‌کند، قدر مسلم موجبات تحریک و شاید تشدید رقابت را در کشورهای همسایه به همراه داشته باشد؛ لذا تغییر جهت بسیاری از تهدیدات گذشته به فرصت و تبدیل بسیاری از فرصت‌های گذشته به تهدید در شرایط کنونی در روابط و تفسیر و تحلیل ژئوپلیتیکی کشورهای منطقه و جمهوری اسلامی ایران می‌تواند محل تأمل و دقت باشد. از طرفی ضعف این کشورها باعث دخالت بیگانگان و حمایت آن‌ها از برخی کشورهای منطقه موجب ایجاد تعارض بین بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای خواهد شد و با توجه به اینکه این تغییرات در تحقیقات قبلی دیده نشده است و به نظرمی رسد این تغییرات، تأثیر اساسی در راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت، بنابراین با توجه به تحولات اخیر در منطقه، تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران ناشناخته هست، و به‌روشنی نمی‌دانیم عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان چه تأثیری در تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران دارند که این مهم، مسئله اصلی در این مقاله می‌باشد که محقق را به انجام این تحقیق علمی واداشته است. امید است با دستیابی به پاسخ، کمکی بر

در جهت تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در محدوده‌ی مورد مطالعه (ایران و پاکستان) باشد.

در بعد اهمیت و ضرورت تحقیق اینکه؛ این تحقیق از جهات مختلفی؛ اولاً "شناخت مهم‌ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان و ثانیاً" تأثیرگذاری با درجات مختلف این عوامل در انتخاب راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، ثالثاً" تأثیر و تاثیری که این دو از هم می‌پذیرند، از اهمیت بالایی برخوردار است از سوی دیگر با توجه به جایگاه و تأثیرات فراوان شناخت و تحلیل عملی عوامل ژئوپلیتیک هر کشوری از جمله کشور پاکستان و تأثیر این عوامل در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، قطعاً می‌تواند به ما این امکان را بدهد تا به‌پیش بینی آینده مورد نظر پردازیم تا رده‌های مختلف تصمیم‌گیری راهبردی در سطوح عالی با میزان تأثیری که بر روی برنامه‌ریزی‌های کلان به‌خصوص مسئله‌ی حساس دفاعی دارند، بتوانند به فرماندهان

سطوح مختلف به‌ویژه سطوح راهبردی در جهت انجام مأموریت و دفاع از کشور کمک نمایند که این هم ضرورت تحقیق را می‌رساند.

اهداف تحقیق

هدف اصلی؛ شناخت مهم‌ترین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، در شرایط جدید ژئوپلیتیکی این کشور

هدف فرعی؛ شناخت مهم‌ترین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در قالب فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی جمهوری اسلامی ایران، در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی؛ مهم‌ترین عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟

سؤال فرعی؛ مهم‌ترین فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی فرا روی جمهوری اسلامی ایران در قبال کشور پاکستان در جهت تقویت و یا تضعیف در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟

مبانی نظری

❖ پیشینه و سابقه پژوهش

با بررسی‌های به‌عمل‌آمده و مطالعه‌ی منابع موجود در داخل کشور و جستجو در برخی از سراچه‌های خارجی مرتبط با عنوان رساله، از جمله برخی از مراکز مطالعاتی مندرج در سراچه‌های اینترنت هیچ‌گونه سابقه، مقاله و تحقیق علمی مستقل مربوط به موضوع این پژوهش تحت عنوان «تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران» مشاهده نگردید؛ لیکن تحقیقات و مطالعات انجام‌شده نزدیک به موضوع در قالب رساله در برخی از دانشگاه‌های داخل کشور پیرامون ژئوپلیتیک در سایر محدوده‌ها که به نحوی با برخی از متغیرهای موضوع این تحقیق مرتبط می‌باشند، موردبررسی و استفاده قرار گرفت و با توجه به اینکه در منابع مورد مطالعه، روش‌های خاصی در مورد جمع‌آوری داده‌ها و یا تحلیل آن‌ها انجام‌گرفته بود، لذا روش‌های انجام‌شده تا حدودی به‌عنوان الگو مورد بهره‌برداری قرار گرفت، بطوریکه الگوی ارائه‌شده در مقاله دکتر محمدرضا حافظ نیا و دیگران به‌عنوان یکی از مناسب‌ترین روش‌های دخیل نمودن عوامل ژئوپلیتیکی در تدوین راهبردهای دفاعی انتخاب گردید.

۱- ژئوپلیتیک^۱: عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر (حافظ نیا؛ ۱۳۸۶: ۳۷).

۲- عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک: عوامل مؤثر در ژئوپلیتیک به دو دسته؛ عوامل ثابت^۲ (موقعیت جغرافیایی، فضا، وسعت خاک، وضع توپوگرافی، شکل کشور) و عوامل متغیر (جمعیت، منابع طبیعی و...) تقسیم می‌شود.

با توجه به عوامل ثابت و متغیر ژئوپلیتیک، هر یک از کشورهای جهان سیاست‌های داخلی و خارجی خود را در راستای حفظ منافع و حیات ملی تنظیم می‌نمایند (عزتی، ۱۳۸۰: ۴۵).

۳- راهبرد دفاعی: به‌عنوان نقشه یک ملت یا دولت برای استفاده هماهنگ از تمامی ابزارهای قدرت کشور (نظامی و غیرنظامی) در تعقیب اهداف امنیت ملی تعریف می‌شود (حافظ نیا و دیگران؛ ۱۳۸۶: ۱۱).

۴- پاکستان: کشوری در جنوب غربی آسیا است. این کشور در جنوب، مرز آبی هزار کیلومتری با دریای عمان دارد و از غرب با ایران، از شمال با افغانستان، از شرق با هندوستان، و از شمال شرق با جمهوری خلق چین هم‌مرز است. ناحیه کشمیر مورد ادعای هندوستان و پاکستان است. هر دو کشور هند و پاکستان به‌طور جداگانه بخش‌هایی از این منطقه را اداره می‌کنند و این مناطق توسط خط کنترل از هم جدا شده‌اند. پاکستان بر اساس برآورد سال ۲۰۱۲ با بیش از ۱۸۰ میلیون نفر جمعیت، ششمین کشور پرجمعیت دنیاست. نوع حکومت این کشور جمهوری مجلسی فدرال است و از چهار ایالت و چهار قلمرو فدرالی تشکیل می‌شود. پاکستان هم از نظر زبانی و قومی و هم از نظر جغرافیایی کشور متنوع است. اردو و انگلیسی زبان‌های رسمی این کشور، اسلام‌آباد پایتخت و کراچی بزرگ‌ترین شهر پاکستان است (اژدر، ۱۳۹۰: ۴۵).

۵- جمهوری اسلامی ایران: کشوری در جنوب غربی آسیا و در منطقه خاورمیانه با ۱۰۶۴۸۰۱۹۵ کیلومتر مربع وسعت (۱۱۸م درجهان) و بر پایه سرشماری سال ۱۳۹۲ دارای جمعیتی حدود ۷۷،۱۸۹،۶۶۹ تن است. پایتخت، بزرگ‌ترین شهر و مرکز سیاسی و اداری ایران، تهران است. ایران از شمال با جمهوری آذربایجان، ارمنستان و ترکمنستان، از شرق با افغانستان و پاکستان و از غرب با ترکیه و عراق همسایه است و همچنین از شمال به دریای خزر و از جنوب به خلیج فارس و

^۱ Geopolitic

دریای عمان محدود می‌شود، که دو منطقه نخست از مناطق مهم استخراج نفت و گاز در جهان هستند. ایران به واسطه قرار گرفتن در منطقه میانی اوراسیا موقعیتی راهبردی دارد؛ و از اعضای سازمان ملل متحد، جنبش عدم تعهد، سازمان کنفرانس اسلامی، اوپک، سازمان اکو و چندین سازمان بین‌المللی دیگر است. ایران یک قدرت منطقه‌ای در جنوب غربی آسیا است و جایگاه مهمی را در اقتصاد جهانی به دلیل در اختیار داشتن صنعت نفت، صنعت پتروشیمی و گاز طبیعی برای خود به دست آورده است (ایزدی، ۱۳۹۰: ۳۲).

❖ محیط‌شناسی ژئوپلیتیکی محدوددهی مورد مطالعه

وضعیت ژئوپلیتیکی کشور ایران با رویکرد راهبرد دفاعی

۱- موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی: در سیاست مبتنی بر جغرافیا یا ژئوپلیتیک، نقش عوامل محیط جغرافیایی بر روابط کشورها در نظر گرفته می‌شود. بدون تردید یکی از متغیرهای مؤثر در شکل‌گیری خط‌مشی سیاست خارجی و همچنین مباحث استراتژیک و سیاست دفاعی هر کشور، محیط منطقه‌ای و ابعاد مختلف آن است (بختیاری، ۱۳۸۵: ۲۸). امروزه نقش هر کشور در سیاست جهانی تحت تأثیر عوامل ژئوپلیتیکی آن است. به گونه‌ای که از دیدگاه جغرافیدانان سیاسی، قدرت هر کشور به شدت از ژئوپلیتیک و موقعیت جغرافیایی آن تأثیر می‌پذیرد. ایران با توجه به موقعیت جغرافیایی آن، وضعیت ژئوپلیتیک منحصر به فردی را دارا است. این موقعیت، ایران را تبدیل به کشوری بین‌المللی کرده است که همواره در معادلات جهانی نقش برجسته‌ای به آن می‌دهد. موقعیت ژئوپلیتیکی ایران با انزوای سازگار نیست و نوعی سیاست خارجی برون‌گرا و فعال را به سیاست‌گذاران توصیه می‌کند (خلیلی، ۱۳۹۰: ۸۹-۹۰). موقعیت خاص ایران، همواره بستر مناسبی را برای ایجاد تنش‌های سیاسی و نظامی و به مخاطره افتادن امنیت ملی آن فراهم آورده است. در گذشته، ژئوپلیتیک ایران به سبب عواملی، مانند منابع خام یا موقعیت گذرگاهی، مورد توجه قرار می‌گرفت، اما با پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط شاه، ایران که یکی از متحدیم آمریکا و غرب در منطقه بود به نیرومندترین دشمن آن‌ها در منطقه تبدیل شد و منافع آن‌ها را آماج حملات تبلیغی خود قرارداد. از این رو، غرب از جانب ابعاد جدیدی از ژئوپلیتیک ایران احساس خطر می‌کند (فاضلی نیا، ۱۳۸۵: ۲۱). یکی از مهم‌ترین این موارد، عوامل اعتقادی و ایدئولوژیک و در رأس آن ژئوپلیتیک اسلامی - شیعی هست. ایران به لحاظ موقعیت جغرافیایی در مرکز جهان اسلام و در قلب جهان تشیع، واقع شده است که در ترکیب با عوامل و عناصر ژئوپلیتیک مهم

دیگری چون ژئوپلیتیک انرژی، ژئوپلیتیک دسترسی و ژئوپلیتیک سلطه‌ی موقعیت ژئوپلیتیک بسیار حساس را در خود می‌بیند. این موقعیت باعث شده است تا تحولات ایران در مرکز توجهات قدرت‌های جهانی و کشورهای منطقه باشد که در ترکیب با سابقه‌ی تاریخی ملت ایران و پتانسیل-های ملی، چرخه و سیکل تغییرات، موقعیت ژئوپلیتیک بسیار سریعی را برای آن به دنبال داشته است (ایزدی، ۱۳۹۰: ۴۷-۴۸).

۲- جایگاه ایران در نظریه‌های ژئوپلیتیک: نظریه‌پردازان معروف در اندیشه‌های خود موقعیت ایران را نادیده نگرفته‌اند و نقش بی‌نظیر این کشور را در تأثیرگذاری بر مسائل مختلف جهانی مطرح کرده‌اند. مکی ندر، ایران را به دو بخش تقسیم می‌کند. از ارتفاعات البرز به سمت شمال را جزء هارتلند یا قلب زمین و از البرز به سمت جنوب را جزء هلال داخلی می‌داند. ماهان در نظریه‌ی قدرت دریایی، برای ایران موقعیت گذرگاهی قائل بود که در مسیر دسترسی قدرت ببری (زمینی) روسیه به اقیانوس‌های جهان قرار دارد. ایران در نظریه اسپایکمن، بخش مهمی از ریملند است و به همین دلیل، موضوع رقابت دو قدرت ببری (زمینی) و بحری قرار گرفته است. کوهن، هرچند در نظریه‌ی سیستمی خود از ایران به‌عنوان عنصری بی‌قرینه و کشوری بنیادگرا یاد می‌کند ولی در نظریه‌ی ساختار ژئوپلیتیک جهان، ایران را بخش مهم منطقه‌ی خردشده خاورمیانه می‌داند که می‌تواند منشأ تحول باشد. از نظر هانتینگتن، ایران مرکز تمدن اسلامی است که اتحاد آن با تمدن کنفوسیوسی می‌تواند پایه‌های تمدن غرب را متزلزل سازد. مجتهد زاده، ایران را هارتلند جدیدی در ژئوپلیتیک پست‌مدرن تصور می‌کند و فولر از آن به‌عنوان قبله عالم یاد می‌کند. ایران در دیدگاه توال، سرچشمه‌ی تحرک و پویایی جهان تشیع و جهان اسلام است. برژینسکی نیز با توجه دادن دولتمردان امریکا به واقعیت‌های ایران، راه‌کارهای منطقی را به آن‌ها پیشنهاد می‌دهد. از نظر اریک ریترا، ایران به‌عنوان یک عامل مهم تأثیرگذار در جهان اسلام و آسیای مرکزی باقی خواهد ماند (احمدی، ۱۳۸۴: ۲۹۵).

وضعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان

۱- موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان: کشور پاکستان یکی از کشورهای نیمه بسته، به لحاظ ژئوپلیتیک است که تنها از طریق دریای عمان از جنوب به آب‌های آزاد راه دارد که مشرف بودن کشور پاکستان به دریای عمان و دسترسی به اقیانوس هند و قرار گرفتن آن در عرض جغرافیایی

^۱ Erich Reiter

شمالی‌تر و نسبتاً مناسب‌تر، موقعیت جغرافیایی ویژه‌ای را برای پاکستان ایجاد نموده است (صفوی، ۱۳۸۰: ۲۴۱). اما وقوع جنگ‌های مستمر در افغانستان از یک سو و تخاصم میان غرب و شرق در دوران جنگ سرد موجب شده بود تا اهمیت این منطقه برای کشورهای قدرتمند نیز دوچندان شود (فلاح زاده، ۱۳۸۵: ۲۶).

۲- **موقعیت راهبردی و ژئواستراتژیک کشور پاکستان:** قبل از استقلال در سال ۱۹۴۷م، در حوزه ی نفوذ انگلیس قرار داشت. به علت خطر کمونیسیم شوروی (سابق) و مجاورت آن در کنار ایران پس از استقلال نیز در حوزه ی نفوذ غرب باقی ماند و با دیگر کشورهای منطقه که در بلوک غرب قرار داشتند، پیمان‌های نظامی را برای جلوگیری از خطر مذکور منعقد نمود. شرکت پاکستان در پیمان‌های نظامی سیتو و ستو بیانگر اهمیت استراتژیک این کشور هست (دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، ۱۳۸۷، ص ۱۵).

۳- **وسعت و شکل سرزمین:** وسعت کل کشور پاکستان ۸۰۳۹۴۰ کیلومتر مربع (بدون احتساب کشمیر آزاد). وسعت زمین‌های این کشور ۷۹۶۰۹۵ کیلومتر مربع و وسعت آب‌های آن ۲۵۲۲۰ کیلومتر مربع هست. سهم ایالات ۴ کانه از این وسعت بدین شرح است: پنجاب ۲۵/۹٪، سند ۱۷/۷٪، سرحد شمالی (خیبر پختونخواه) ۹/۴٪، بلوچستان ۳۳/۶٪ و مناطق قبایلی ۳/۴٪. پاکستان از نظر وسعت سی و چهارمین کشور جهان محسوب می‌شود (معاونت اطلاعات آجا، ۱۳۸۸: ۱۳۴).

۴- **تأثیر نقش ژئوپلیتیکی دریای عمان در محدوده مورد مطالعه:** با توجه به نقش گذرگاهی دریای عمان و وجود ظرفیت‌های ژئوپلیتیک فوق‌العاده در سواحل مکران در زمینه‌های اقتصادی، امنیتی، دسترسی و ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی شاهد اهمیت ژئوپلیتیکی این دریا هستیم که ضرورت ایجاد امنیت در این منطقه به‌منظور نیل به اهداف و منافع اساسی کشور در عرصه جهانی، منطقه‌ای و داخلی اجتناب‌ناپذیر است. زیرا سواحل دریای عمان دسترسی به پهنه‌های اقیانوس هند را باز می‌کند که می‌تواند نتایج ژئواستراتژیک و اقتصادی در زمینه‌های حمل‌ونقل، تجارت دریایی، امنیت انتقال انرژی، شیلات و منابع دریایی داشته باشد (پور مهرانی، ۱۳۸۹: ۲۰۶).

❖ چارچوب نظری تحقیق

چارچوب نظری تحقیق (مؤلفه‌ها و عوامل ژئوپلیتیکی)

ردیف	مؤلفه‌های کلان ژئوپلیتیکی	عوامل ژئوپلیتیکی
۱	طبیعی (فیزیکی)	موقعیت ژئوپلیتیکی، وسعت و طول سواحل، وضعیت جغرافیایی طبیعی و ویژگی‌های عمق استراتژیکی
۲	انسانی	نقش شیعیان و سنی‌های بری لوی، ویژگی‌های کیفی جمعیت، میزان و اندازه جمعیت، وضعیت و ظرفیت‌های موجود علمی، تحقیقاتی و دانش فناوری، اقوام و گروه‌های نژادی و زبانی متجانس و میزان تراکم جمعیت
۳	اقتصادی	همکاری سه جانبه ایران، پاکستان و هند با استفاده از موقعیت و مجاورت جغرافیایی درزمینه عبور لوله‌های گاز و ترانزیت کالا، کمبود درآمد سالانه و جمعیت زیاد، نیاز به انرژی (نفت، گاز)، نقش مسیرهای دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان، رقابت اقتصادی در کشورهای آسیای مرکزی، منابع طبیعی، انرژی و معادن زیرزمینی و شبکه‌های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی
۴	سیاسی داخلی و بین‌المللی	نقش کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به عنوان بازیگر، قرارگرفتن در کانون توجه و علائق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، وجود معضل مواد مخدر و قاچاق کالا، وجود اقلیت‌های قومی - مذهبی متجانس و نامتجانس، افزایش حضور و فعالیت گروه‌های تروریستی و شرور، وضعیت امنیت داخلی، پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی، ترویج وهابیت و دامن زدن به اختلافات قومی - مذهبی (بین شیعه و سنی)، درگیری فرقه‌ای (شیعه - سنی)، احتمال جنگ بین هند و پاکستان، وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی در سطح منطقه و عضویت نفوذ در اتحادیه‌های سیاسی و اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی
۵	نظامی	قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح، قدرت هسته‌ای، همکاری در عملیات نظامی با قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، برخورداری از تاسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری دفاعی و توسعه‌ی توانمندی‌های نظامی

قلمرو تحقیق از لحاظ بازه زمانی، ده سال آینده (۱۴۰۳ - ۱۳۹۳)، از لحاظ مکانی، منطقه ی آسیای جنوب غربی؛ کشورهای جمهوری اسلامی ایران و پاکستان و از لحاظ موضوعی، ژئوپلیتیکی است.

جامعه آماری این تحقیق از میان صاحب نظران و فعالان درحوزه های دفاعی، امنیتی و سیاسی کشور می باشند. برای انتخاب جامعه آماری، ابتدا فهرستی از اسامی ردیف های نام برده آماده نموده، سپس با لحاظ نمودن ویژگی هایی از قبیل مدرک تحصیلی حداقل کارشناسی ارشد، آشنایی با کشور پاکستان، سفر یا اقامت در آن کشور، حیطه کاری و مسئولیتی (داشتن تالیف یا مقاله و تحقیق در زمینه ی کشور پاکستان و ژئوپلیتیک)، امکان دسترسی و مصاحبه و ... با همکاری و کمک فکری استاد راهنما و استادان مشاور، تعداد افراد واجد شرایط، ۵۴ نفر تعیین شد.

باتوجه به حجم محدود جامعه آماری، تعداد جامعه ی نمونه تحقیق، همان تعداد جامعه آماری است و به دیگر عبارت جامعه آماری، تمام شماری شده است.

در این تحقیق، داده های لازم با استفاده از دو روش کتابخانه ای (اسنادی) و روش میدانی جمع آوری شدند. در روش کتابخانه ای از ابزار فیش برداری و در روش میدانی از ابزار پرسشنامه استفاده گردید و در تهیه پرسشنامه، از میان عوامل متعدد ژئوپلیتیکی، ابتداء تعداد ۳۹ عامل از مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان تعیین و به عنوان پرسش نامه اول تحقیق در اختیار جامعه آماری قرار گرفت تا نسبت به اخذ نظرات آنان و ارزیابی و انتخاب مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان موثر در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران اقدام گردد. چون در پرسشنامه اول تحقیق، سؤال باز جهت اخذ نظرات پیشنهادی جامعه ی آماری منظور گردیده بود، بنا به رهنمودهای جامعه آماری، ۲ عامل ژئوپلیتیکی دیگر اضافه و دوباره پرسشنامه دیگری تنظیم و جهت اخذ نظر به جامعه آماری تحویل و با ملحوظ نمودن نظرات آنان که از ارسال و دریافت پرسشنامه های اول و دوم صدراالاشاره در خصوص ۴۱ عامل ژئوپلیتیکی موثر در مسائل دفاعی محدوده ی مورد مطالعه به عمل آمد و هم چنین با انجام محاسبات آماری، مجدداً با پرسشنامه ی سوم در خصوص ۳۵ عامل، از جامعه آماری درخواست گردید تا نظر خود را در خصوص تاثیر هر یک از مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران به عنوان فرصت و تهدید اعلام نمایند و در نهایت پس از جمع آوری و استخراج

داده های پرسشنامه ها و تجزیه و تحلیل آماری آن ها، ضمن ارزیابی و تایید فرضیه ها، دستیابی به پاسخ سئوالات تحقیق نیز پیش بینی گردید.

در این تحقیق به منظور اطمینان از روایی ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات، محقق طی دو نوبت، در محدوده ی مورد مطالعه حضور یافته و ضمن مشاهده ی میدانی مستقیم محیط تحقیق و برداشت های مورد نظر، اقدام به جمع آوری اطلاعات مرتبط با موضوع تحقیق نموده است. هم چنین با مشورت با اساتید راهنما و مشاور و برخی از افراد صاحب نظر، تجربه و کارشناس متخصص مرتبط با موضوع تحقیق، از میان ده ها سئوال متناظر با عوامل ژئوپلیتیکی حاصل از یافته های مطالعات نظری و محیط شناسی ژئوپلیتیکی حوزه ی مورد مطالعه تحقیق، در نهایت پس از حصول اجماع نسبی نظرات افراد صاحب نظر و تجربه، سئوالات تنظیم و طراحی گردیده است. لذا به جهت همین مشاوره ها در تعداد و محتوای سئوالات پرسش نامه نیز تغییرات و اصلاحات نسبتاً زیادی اعمال شده است. بنابراین با توجه به موارد فوق می توان از روایی بالای ابزار سنجش و گردآوری اطلاعات این تحقیق به ویژه روایی بالای پرسش نامه ی آن نیز اطمینان حاصل نمود و هم چنین با توجه به حضور محقق در محیط مورد مطالعه و مشاهدات میدانی وی در زمان های مختلف، می توان نتیجه گرفت که ابزار سنجش مشاهده در این تحقیق از اعتبار و پایایی نسبتاً بالایی برخوردار می باشد و با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت وجود افراد صاحب نظر و تجربه مرتبط با موضوع و حوزه ی مورد مطالعه در سطح نیروهای مسلح، دستگاه های کشوری و مراکز دانشگاهی و نیز تمام شمار بودن جامعه ی آماری و حسب طراحی و توزیع سئوالات پرسش نامه در سه نوبت که براساس مشورت و اجماع نظرات اساتید راهنما، مشاور و برخی از افراد صاحب نظر و تجربه مرتبط با موضوع تحقیق، تنظیم گردیده است، می توان با درصد اطمینان بالایی نتیجه گیری نمود که سئوالات پرسش نامه های این تحقیق به نحو مطلوب و قابل قبولی، اطلاعات علمی مورد نیاز این تحقیق را جمع آوری نموده است. لذا پرسش نامه های مزبور از پایایی و اعتبار بالایی برخوردار می باشد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

به منظور بررسی آماری و تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع آوری شده، از روش های آمار توصیفی، استنباطی، نرمال سازی و وزن دهی به عوامل و تکنیک های آماری سوات^۱ و روش ماتریس محیط خارجی^۲ استفاده شده است.

در بخش نخست در راستای پاسخ به سؤال اصلی تحقیق؛ «مهم ترین عوامل موثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران»، تک تک عوامل کلان تاثیر گذار مستقل از لحاظ آمار توصیفی، مورد توصیف - از لحاظ آمار استنباطی، مورد تحلیل استنباطی - سپس رتبه بندی ضریب همبستگی (ضریب تعیین) به تفکیک هر عامل در بین عوامل کلان تاثیر گذار مستقل انجام و در نهایت ضریب همبستگی (ضریب تعیین) متغیر تابع این تحقیق به عوامل کلان تاثیر گذار مستقل محاسبه که ماحصل به شرح جدول زیر حاصل شد:

رتبه	ضریب همبستگی	عوامل کلان تاثیر گذار مستقل
۱	٪۵۷/۷۶	عوامل تاثیر گذار فیزیکی
۲	٪۴۳/۵۶	عوامل تاثیر گذار نظامی
۳	٪۴۲/۲۵	عوامل تاثیر گذار سیاسی (داخلی - بین المللی)
۴	٪۳۲/۴۹	عوامل تاثیر گذار اقتصادی
۵	٪۲۱/۱۶	عوامل تاثیر گذار انسانی

در ادامه، تمامی عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در قالب جدول زیر (جدول شماره ۱) در یک نگاه به ترتیب اولویت میانگین هر یک از عوامل ارائه شد که (ف) معرف فراوانی و (د) معرف درصد می باشد.

جدول شماره ۱ توزیع فراوانی عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان به ترتیب اولویت میانگین

رتبه	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
4.6851	77.7	42	13	7	9.2	5	-	-	-	-	نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه
4.5925	70.3	38	24	13	1.9	1	1.9	1	1.9	1	قرار گرفتن کشور پاکستان در کانون توجه و علائق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
4.4444	55.5	30	38.8	21	1.9	1	1.9	1	1.9	1	وجود معضل مواد مخدر در جنوب غرب پاکستان
4.4074	70.4	38	12.9	7	7.4	4	5.4	3	3.7	2	قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح کشور پاکستان
4.388	46.3	25	46.3	25	7.5	4	-	-	-	-	برخوردار بودن کشور پاکستان از تاسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری دفاعی
4.2222	46.3	25	37	20	11.1	6	3.7	2	1.9	1	همکاری کشور پاکستان در عملیات نظامی با قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
4.1666	35.1	19	51.9	28	9.2	5	1.9	1	1.9	1	نقش کشور عربستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی

شاخص	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
4.1481	44.4	24	35.1	19	13	7	5.6	3	1.9	1	ویژگی های عمق استراتژیکی پاکستان
4.1481	31.5	17	59.2	32	3.7	2	3.7	2	1.9	1	وجود معضل قاچاق کالا در جنوب غرب پاکستان
4.1111	44.4	24	38.8	21	5.6	3	5.6	3	5.6	3	درگیری های فرقه ای درکشور پاکستان
4.0740	40.7	22	35.1	19	16.7	9	5.6	3	1.9	1	وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی پاکستان
4.0555	26	14	61.1	33	7.4	4	3.7	2	1.9	1	وجود تجانس های انسانی موجود کشور پاکستان با جنوب شرق کشور ایران
4.0555	40.7	22	38.9	21	11.1	6	3.7	2	5.6	3	احتمال جنگ بین هند و پاکستان
4.0370	29.4	16	50	27	16.6	9	1.9	1	1.9	1	ترویج وهابیت و دامن زدن به اختلافات قومی - مذهبی (بین شیعه و سنی) در کشور پاکستان
4.0370	29.4	16	50	27	16.6	9	1.9	1	1.9	1	نقش کشور افغانستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی
4.0370	24	13	61.1	33	11.1	6	1.9	1	1.9	1	افزایش حضور و فعالیت

میانگین	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
											گروه های تروریستی و شرور در منطقه ی بلوچستان کشور پاکستان
4.0370	29.4	16	50	27	16.6	9	1.9	1	1.9	1	وجود تجانس های قومی - مذهبی جنوب شرق ایران پاکستان
4.0370	29.7	16	50	27	16.5	9	1.9	1	1.9	1	نیاز پاکستان به انرژی (نفت، گاز)
3.9814	24	13	55.4	30	14.9	8	3.7	2	1.9	1	کمبود درآمد سالانه و جمعیت زیاد پاکستان
3.9814	24	13	55.4	30	14.9	8	3.7	2	1.9	1	نقش کشور چین به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
3.9814	31.4	17	42.6	23	20.4	11	3.7	2	1.9	1	توسعه ی توانمندی های نظامی پاکستان
3.9814	24	13	55.4	30	14.9	8	3.7	2	1.9	1	قدرت هسته ای کشور پاکستان
3.9259	18.5	10	64.8	35	9.3	5	5.6	3	1.9	1	وسعت و طول سواحل کشور پاکستان
3.8703	14.9	8	68.4	37	9.3	5	3.7	2	3.7	2	موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان
3.8703	14.8	8	68.4	37	9.4	5	3.7	2	3.7	2	نقش شیعیان و سنی های بریلوی در کشور پاکستان

رتبه‌بندی	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
3.8518	16.5	9	62.9	34	14.9	8	3.7	2	1.9	1	نقش کشورهای اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای
3.7962	20.4	11	46.3	25	27.7	15	3.7	2	1.9	1	نقش مسیرهای دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان
3.7777	14.9	8	55.4	30	24	13	3.7	2	1.9	1	وضعیت امنیت داخلی کشور پاکستان
3.7777	24	13	48.2	26	14.9	8	7.4	4	5.5	3	عضویت و نفوذ کشور پاکستان در اتحادیه‌های سیاسی و اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی
3.6666	9.3	5	55.5	30	31.6	16	3.7	2	1.9	1	همکاری سه جانبه ایران، پاکستان و هند با استفاده از موقعیت و مجاورت جغرافیایی در زمینه عبور لوله‌های گاز و ترانزیت کالا
3.5555	14.8	8	35.3	19	42.4	23	5.5	3	1.9	1	رقابت اقتصادی در کشورهای آسیای مرکزی
3.5370	14.8	8	37.1	20	38.9	21	5.5	3	3.7	2	ویژگی‌های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح

میانگین	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
											بهداشت ، رفاه و... کشور پاکستان
3.5357	11.1	6	51.8	28	31.5	17	3.7	2	1.9	1	پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در جنوب غرب کشور پاکستان
3.5185	20.3	11	22.3	12	50	27	3.7	2	3.7	2	نقش کشور روسیه به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
3.5	20.3	11	31.5	17	35.2	19	3.7	2	9.2	5	وضعیت و ظرفیت های موجود علمی ، تحقیقاتی و دانش فناوری کشور پاکستان
3.4074	25.8	14	31.5	17	14.9	8	12.9	7	14.9	8	تجانس های قومی، نژادی و زبانی در کشور پاکستان با کشور ایران
3.2592	11.1	6	26	14	44.4	24	14.9	8	3.7	2	میزان و اندازه جمعیت کشور پاکستان(در عمق یک صد کیلومتری مرز ایران و پاکستان)
3.2592	22.2	12	29.6	16	16.7	9	14.9	8	16.7	9	منابع طبیعی ، انرژی و معادن زیر زمینی واقع در

متاگن	خیلی زیاد		زیاد		متوسط		کم		خیلی کم		عوامل ژئوپلیتیکی
	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	د	ف	
											کشور پاکستان
2.8333	14.9	8	16.7	9	22.2	12	29.6	1	16.7	9	شبکه های ارتباطی حمل و نقل و خطوط انتقال کالا و انرژی در کشور پاکستان
2.8148	12.9	7	16.6	9	24.2	13	31.4	1	14.9	8	میزان تراکم جمعیت کشور پاکستان در عمق یک صد کیلومتری مرز ایران و پاکستان

و با استفاده از روش آماری آزمون χ^2 (کای مربع) برای تعیین سطح معنی داری تک به تک سئوالات اقدام که جداول مربوط نیز در ذیل هر سئوال ترسیم گردید، در این مرحله با دو فرض زیر به تعیین اطمینان معنا داری پاسخ های جامعه آماری به سئوالات پرسشنامه پرداخته شد:

فرض یک (H_1): یعنی فراوانی های مشاهده شده با فراوانی های مورد انتظار برابر نیست، به دیگر عبارت؛ نظر پاسخ دهندگان بین گزینه های مختلف برای پاسخ به سئوالات مرتبط با عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در محدوده ی مورد مطالعه بر حسب تصادف نبوده و بین آنها تفاوت معنا داری وجود دارد.

فرض صفر (H_0): یعنی فراوانی های مشاهده شده با فراوانی های مورد انتظار برابر است، به دیگر عبارت؛ نظر پاسخ دهندگان بین گزینه های مختلف برای پاسخ به سئوالات مرتبط با عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در محدوده ی مورد مطالعه بر حسب تصادف و شانس می باشد.

جدول شماره ۲ در صد اطمینان معنی داری پاسخ دهندگان بر حسب آزمون کای مربع (خی ۲)

عوامل ژئوپلیتیکی	کای مربع (خی ۲)	درجه آزادی	مجذورکای جدول
موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان	۸۱٫۷۲	۴	۱۳٫۲۸
وسعت و طول سواحل کشور پاکستان	۷۱٫۹۰	۴	۱۳٫۲۸

۱۳,۲۸	۴	۶,۳۴	میزان تراکم جمعیت کشور پاکستان در عمق یک صد کیلومتری مرز ایران و پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۳۰,۹۸	ویژگی های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) کشور پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۷,۲۴	قوم و گروه های نژادی و زبانی واقع در کشور پاکستان که با کشور ایران متجانس هستند
۱۳,۲۸	۴	۸۱,۷۲	نقش شیعیان و سنی های بریلوی در کشور پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۳,۹۲	منابع طبیعی، انرژی و معادن زیر زمینی واقع در کشور پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۳,۲	شبکه های لایه‌ای حمل و نقل و خطوط لوله کلا و انرژی در کشور پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۳۶,۳۶	نقش مسیر های دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان
۱۳,۲۸	۴	۲۴,۶۹	همکاری کشور پاکستان در عملیات نظامی با قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
۱۳,۲۸	۴	۵۱,۴۵	قدرت هسته ای کشور پاکستان

بررسی نتایج تک تک بندهای جدول صدرالاشاره، حذف ۴ گویه (گویه های رنگی) به دلیل پایین بودن مجذور کای مربع از ۱۱، ولی سایر گویه ها به عنوان مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، موثر در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران محسوب گردیدند. در مرحله استاندارد سازی عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، در ابتداء عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان که در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران موثر می باشند، به ترتیب اولویت میانگین برای استاندارد سازی فهرست شدند:

جدول شماره ۳ - عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان به ترتیب اولویت میانگین

میانگین	رتبه	عامل
۴/۶۸۵۱	۵۴	نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
۴/۵۹۲۵	۵۴	قرار گرفتن کشور پاکستان در کانون توجه و علایق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
۴/۴۴۴۴	۵۴	وجود معضل مواد مخدر در جنوب غرب کشور پاکستان
۳/۳۸۸۸	۵۴	وضعیت جغرافیای طبیعی (توپوگرافی و شبکه ی آب ها) کشور پاکستان (در عمق یک صد کیلومتری مرز ایران و پاکستان)

۳/۲۵۹۲	۵۴	میزان و اندازه جمعیت کشور پاکستان (در عمق یک صد کیلومتری مرز ایران و پاکستان)
۱۳۰/۴۰		جمع

که با استفاده از رابطه زیر، با تعیین عدد شاخص یا مبناء - نسبت به انتخاب مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان که در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران موثر هستند و هم چنین نسبت به حذف عواملی که دارای میانگین پایین تر از عدد شاخص هستند، اقدام شد.

میانگین کل میانگین‌های عوامل \bar{M} = عدد شاخص μ

پایین ترین میانگین عامل Min = بالاترین میانگین عامل Max

$$\mu = \bar{M} - \frac{\text{Max} - \text{Min}}{3} = 3/95 - \frac{4/68 - 3/25}{3} = 3/4$$

۳/۹۵	میانگین کل
۳/۴	عدد شاخص

و با بررسی جدول صدرالاشاره، دو گویه آخر جدول (گویه‌های رنگی) به علت اینکه میانگین آنها پایین تر از عدد شاخص می‌باشند، حذف و دلیل آن نیز تاثیر کمتر این عوامل در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران می باشد. ضمناً "چهار گویه هم قبلاً" حذف شده اند که با این دو گویه حذف شده جدید، تعداد حذف شده ها مجموعاً "شش گویه خواهد شد.

در مرحله نرمال سازی و تعیین وزن عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، آن تعداد از عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان که باقی مانده اند (۳۵ گویه)، بر حسب اولویت میانگین آن ها نسبت به نرمال سازی عوامل در محیط خارجی اقدام و برای پیدا کردن وزن هر عامل، میانگین آن عامل بر مجموع کل میانگین های عوامل تقسیم شده است، مضاف بر اینکه جمع وزن های عوامل ژئوپلیتیکی، مساوی عدد یک شده است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴ - عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان بر حسب وزن و اولویت میانگین

ردیف	عامل	میانگین عامل	وزن عامل
۱	نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	4.6851	0.03351

0.03285	4.5925	قرار گرفتن کشور پاکستان در کانون توجه و علائق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت های منطقه‌ای	۲
0.03179	4.4444	وجود معضل مواد مخدر در جنوب غرب کشور پاکستان	۳
0.03152	4.4074	قدرت نظامی و توان کنی و کیفی نیروهای مسلح کشور پاکستان	۴
0.03139	4.3888	برخوردارای کشور پاکستان از تاسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری دفاعی	۵
0.03020	4.2222	همکاری کشور پاکستان در عملیات نظامی با قدرتها یا منطقه‌ها یا فرامنطقه‌های	۶
0.02980	4.1666	نقش کشور عربستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی	۷
0.02967	4.1481	ویژگیهای عمق استراتژیکی پاکستان	۸
0.02967	4.1481	وجود معضل قاچاق کالا در جنوب غرب کشور پاکستان	۹
0.02940	4.1111	درگیری فرقه ای (شیعه - سنی) در کشور پاکستان	۱۰
0.02914	4.0740	وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی پاکستان	۱۱
0.02901	4.0555	وجود اقوام مذهبی متجانس در کشور پاکستان با اقلیت های قومی - مذهبی جنوب شرق کشور ایران	۱۲
0.02901	4.0555	احتمال جنگ بین هند و پاکستان	۱۳
0.02887	4.0370	نیاز پاکستان به انرژی (نفت، گاز)	۱۴
0.02887	4.0370	وجود اقلیت های قومی - مذهبی متجانس با قوم پاکستان در کشور ایران	۱۵
0.02887	4.0370	ترویج وهابیت و دامن زدن به اختلافات قومی - مذهبی (بین شیعه و سنی) در کشور پاکستان	۱۶
0.02887	4.0370	افزایش حضور و فعالیت گروه های تروریستی و شرور در منطقه ی بلوچستان کشور پاکستان	۱۷
0.02887	4.0370	نقش کشور افغانستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی	۱۸
0.02848	3.9814	کمبود درآمد سالانه و جمعیت زیاد پاکستان	۱۹
0.02848	3.9814	نقش کشور چین به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۲۰
0.02848	3.9814	توسعه ی توانمندی های نظامی پاکستان	۲۱
0.02848	3.9814	قدرت هسته ای کشور پاکستان	۲۲
0.02808	3.9259	وسعت و طول سواحل کشور پاکستان	۲۳
0.02768	3.8703	نقش شیعیان و سنی های بریلوی در کشور پاکستان	۲۴
0.02768	3.8703	نقش کشورهای اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۲۵
0.02755	3.8518	موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان	۲۶
0.02715	3.7962	نقش مسیر های دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان	۲۷
0.02702	3.7777	وضعیت امنیت داخلی کشور پاکستان	۲۸

0.02702	3.7777	عضویت و نفوذ کشور پاکستان در اتحادیه‌های سیاسی و اقتصادی منطقه‌ای و بین‌المللی	۲۹
0.02622	3.6666	همکاری سه جانبه ایران، پاکستان و هند با استفاده از موقعیت جغرافیایی در زمینه عبور لوله گاز	۳۰
0.02543	3.5555	رقابت اقتصادی در کشور های آسیای مرکزی	۳۱
0.02530	3.5370	ویژگی های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) کشور پاکستان	۳۲
0.02529	3.5357	پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در جنوب غرب کشور پاکستان	۳۳
0.02516	3.5185	نقش کشور روسیه به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۳۴
0.02503	3.5	وضعیت و ظرفیت های موجود علمی، تحقیقاتی و دانش فناوری کشور پاکستان	۳۵

و در نتیجه ارزیابی ضرایب همبستگی (ضریب تعیین) تک تک گویه های عوامل کلان تاثیرگذار مستقل و اقدامات انجام یافته از قبیل تجزیه و تحلیل صدرالاشاره، تبیین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، نرمال سازی و تعیین وزن عوامل و تنظیم جداول مرتبط، نشان دهنده این است که مجموعه اقدامات و هم چنین هم پوشانی عوامل ژئوپلیتیکی بالا در واقع پاسخ مناسبی به سؤال اصلی تحقیق مبنی بر شناخت مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران می باشد و می توان نتیجه گیری کرد که عوامل پیش گفته به عنوان مهم ترین عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در قالب مولفه های کلان ژئوپلیتیکی محسوب می شوند.

در بخش دوم به تجزیه و تحلیل کارکردهای دوگانه محیطی و تاثیر هریک از عوامل حاصله از سوال اول، به منظور رسیدن به مهم ترین فرصت ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی فراروی جمهوری اسلامی ایران منبث از عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان در راستای پاسخ به سؤال بعدی طی مراحل، ابتدا در مرحله ماتریس ارزیابی عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی کشور پاکستان، با نظرخواهی و مشورت با افراد خبره و صاحب نظر، عواملی که به عنوان محیط خارجی منظور شده اند، بر حسب کارکرد خود به فرصت و تهدید، تفکیک و به منظور نظر خواهی از جامعه آماری مبنی بر موافقت و یا مخالفت با کارکردهای تعریف شده و هم چنین تعیین میزان تاثیر آن عوامل در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران تحت عنوان پرسشنامه سوم در بین آنها توزیع گردید که با اخذ جواب از جامعه آماری و استفاده از روش های آماری، میانگین ضریب اهمیت هر یک از عوامل تعیین و با ضرب نمودن آن میانگین با وزن هر یک از عوامل که قبلاً محاسبه گردیده بود، نسبت به استخراج نمره ی وزن موزون عوامل اقدام، که ماحصل این مرحله در قالب ترسیم

ماتریس ارزیابی عوامل محیط خارجی مشتمل بر ماتریس عوامل دارای عناوین فرصت و تهدید به شرح جداول پیش رو، نشان داده شده است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۵ - ماتریس ارزیابی عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان

ردیف	عوامل ژئوپلیتیکی دریافت شده در محدوده ی مورد مطالعه به عنوان فرصت	وزن	میانگین ضریب اهمیت	نمره وزن موزون
۱	نقش شیعیان و سنی های بریلوی در کشور پاکستان	۰/۰۲۷۶۷	۴/۶۶	۰/۱۲۸۹
۲	همکاری سه جانبه ایران، پاکستان و هند با استفاده از موقعیت جغرافیایی در زمینه عبور گاز	۰/۰۲۶۲۲	۴/۵	۰/۱۱۷۹
۳	نقش مسیر های دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان	۰/۰۲۷۱۵	۴/۱۶	۰/۱۱۲۹
۴	احتمال جنگ بین هند و پاکستان	۰/۰۲۹۰۱	۳/۸۳	۰/۱۱۱۱
۵	نیاز پاکستان به انرژی (نفت، گاز)	۰/۰۲۸۸۷	۳/۸۳	۰/۱۱۰۵
۶	رقابت اقتصادی در کشورهای آسیای مرکزی	۰/۰۲۵۴۳	۴	۰/۱۰۱۷
۷	ویژگی های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) کشور پاکستان	۰/۰۲۵۳۰	۴	۰/۱۰۱۲
۸	ویژگی های عمق استراتژیکی پاکستان	۰/۰۲۹۶۷	۳/۳۳	۰/۰۹۸۸
۹	نقش کشور روسیه به عنوان یکی از بازیگران اصلی فرامنطقه ای	۰/۰۲۵۱۶	۳/۸۳	۰/۰۹۶۳
۱۰	نقش کشور چین به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۰/۰۲۸۴۸	۳/۱۶	۰/۰۸۹۹

ردیف	عوامل ژئوپلیتیکی دریافت شده در محدوده ی مورد مطالعه به عنوان تهدید	وزن	میانگین ضریب اهمیت	نمره وزن موزون
۱	نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۰/۰۳۳۵۱	۴/۶۶	۰/۱۵۶۱
۲	قرار گرفتن کشور پاکستان در کانون توجه و علایق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای	۰/۰۳۲۸۵	۴/۶۶	۰/۱۵۳۰
۳	وجود معضل مواد مخدر در جنوب غرب کشور پاکستان	۰/۰۳۱۷۹	۴/۶۶	۰/۱۴۸۱
۴	برخوردری کشور پاکستان از تأسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری دفاعی	۰/۰۳۱۳۹	۴/۶۶	۰/۱۴۶۲
۵	درگیری فرقه ای (شیعه - سنی) در کشور پاکستان	۰/۰۲۹۴۰	۴/۸۳	۰/۱۴۲۰
۶	قدرت نظامی و توان کفی و کیفی نیروهای مسلح کشور پاکستان	۰/۰۳۱۵۲	۴/۵	۰/۱۴۱۸

ردیف	عوامل ژئوپلیتیکی دریافت شده در محدوده ی مورد مطالعه به عنوان تهدید	وزن	میانگین ضریب اهمیت	نمره وزن موزون
۷	همکاری کشور پاکستان در عملیات نظامی با قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای	۰/۰۳۰۲۰	۴/۶۶	۰/۱۴۰۷
۸	وجود معضل قاچاق کالا در جنوب غرب کشور پاکستان	۰/۰۲۹۶۷	۴/۶۶	۰/۱۳۸۲
۹	وجود اقلیت های قومی - مذهبی متجاس با اقوام پاکستان در کشور ایران	۰/۰۲۸۱۷	۴/۶۶	۰/۱۳۴۵
۱۰	ترویج وهابیت و دامن زدن به اختلافات قومی - مذهبی (بین شیعه و سنی) در کشور پاکستان	۰/۰۲۸۱۷	۴/۶۶	۰/۱۳۴۵
۱۱	وجود اقلیت های قومی - مذهبی متجاس در کشور پاکستان با اقوام جنوب شرق کشور ایران	۰/۰۲۸۱۷	۴/۶۶	۰/۱۳۴۵
۱۲	توسعه ی توانمندی های نظامی پاکستان	۰/۰۲۸۴۸	۴/۶۶	۰/۱۳۳۷
۱۳	کمبود درآمد سلاله و جمعیت زیاد کشور پاکستان	۰/۰۲۸۴۸	۴/۶۶	۰/۱۳۲۸
۱۴	افزایش حضور و فعالیت گروه های تروریستی و شرور در منطقه ی بلوچستان کشور ایران	۰/۰۲۸۱۷	۴/۵	۰/۱۲۹۹
۱۵	وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی پاکستان	۰/۰۲۹۱۴	۴/۴	۰/۱۲۸۲
۱۶	عضویت و نفوذ کشور پاکستان در اتحادیه های سیاسی و اقتصادی منطقه ای و بین المللی	۰/۰۲۷۰۲	۴/۵	۰/۱۲۱۵
۱۷	قدرت هسته ای کشور پاکستان	۰/۰۲۸۴۸	۳/۸۳	۰/۱۰۹۰
۱۸	وضعیت امنیت داخلی کشور پاکستان	۰/۰۲۷۰۲	۴	۰/۱۰۸۰
۱۹	نقش کشور عربستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی	۰/۰۲۹۸۰	۳/۵	۰/۱۰۲۳
۲۰	وضعیت و ظرفیت های موجود علمی، تحقیقاتی و دانش فناوری کشور پاکستان	۰/۰۲۵۰۳	۴/۱۶	۰/۱۰۴۱
۲۱	پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در جنوب غرب کشور پاکستان	۰/۰۲۵۲۹	۴	۰/۱۰۱۱
۲۲	نقش کشور افغانستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی	۰/۰۲۸۱۷	۳/۳۳	۰/۰۹۶۱
۲۳	وسعت و طول سواحل کشور پاکستان	۰/۰۲۸۰۸	۳/۳۳	۰/۰۹۳۵
۲۴	موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان	۰/۰۲۷۵۵	۳/۳۳	۰/۰۹۱۷
۲۵	نقش کشورهای اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای	۰/۰۲۷۶۸	۳/۱۶	۰/۰۸۷۴

در این مرحله، عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان که در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران موثر و تعداد آنها ۳۵ مورد می باشد که در قالب جداول ماتریس های ارزیابی عوامل ژئوپلیتیکی محیط خارجی با ایفای نقش فرصت و تهدید ساماندهی و مشخص شده اند که از این

تعداد، ۱۰ عامل ژئوپلیتیکی به عنوان فرصت و ۲۵ عامل دیگر به عنوان تهدید می‌باشند. هم‌چنین در هریک از جداول مربوط به فرصت و تهدید، عوامل ژئوپلیتیکی بر اساس اولویت نمره وزن موزون آن‌ها مرتب شده‌اند. بنابراین با توجه به جدول فرصت‌ها، از نظر پاسخ‌گویان جامعه‌ی آماری عامل؛ نقش شیعیان و سنی‌های بریلوی در کشور پاکستان در محدوده‌ی مورد مطالعه با مقدار وزن موزون ۰/۱۲ به عنوان تاثیر گذارترین فرصت و عامل نقش کشور چین به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای در محدوده‌ی مورد مطالعه با مقدار وزن موزون ۰/۰۸ به عنوان کم‌اثرترین فرصت در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این محدوده می‌باشد. هم‌چنین با توجه به جدول تهدیدات از نظر پاسخ‌گویان جامعه‌ی آماری نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای در محدوده‌ی مورد مطالعه با مقدار وزن موزون ۰/۱۵ به عنوان بالاترین عامل تهدید و عامل نقش کشورهای اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه‌ای در محدوده‌ی مورد مطالعه با مقدار وزن موزون ۰/۰۸ به عنوان پایین‌ترین عامل تهدید در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران در این محدوده می‌باشد. در مرحله نتیجه‌گیری مهمترین فرصت‌ها و تهدیدهای ژئوپلیتیکی فراروی جمهوری اسلامی ایران منبعث از عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان مورد بررسی قرارگرفت و تاثیرات عوامل در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران بشرح جدول صدرالاشاره مشخص گردید.

نتیجه گیری و پیشنهاد

الف- نتیجه گیری

با استفاده از مفروضات ادبیات تحقیق، اخذ اطلاعات از جامعه آماری و خبره با استفاده از پرسشنامه به عمل آمد، بر اساس پاسخ‌های دریافتی از پرسش‌شوندگان و اعمال محاسبات آماری، پاسخ به سئوالات تحقیق به شرح زیر می‌باشد:

در پاسخ به سئوال اصلی، با توجه به رتبه بندی ضرایب همبستگی (ضریب تعیین) عوامل کلان تاثیر گذار مستقل بشرح زیر؛

عوامل تأثیرگذار فیزیکی با ضریب همبستگی ۵۷/۷۶ درصد،

عوامل تأثیرگذار انسانی با ضریب همبستگی ۲۱/۱۶ درصد،

عوامل تأثیرگذار اقتصادی با ضریب همبستگی ۳۲/۴۹ درصد،

عوامل تأثیرگذار سیاسی (داخلی- بین المللی) با ضریب همبستگی ۴۲/۲۵ درصد،

و عوامل تأثیرگذار نظامی با ضریب همبستگی ۴۳/۵۶ درصد،

که در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران موثر می باشند، در قالب ۳۵ عامل ژئوپلیتیکی به شرح جدول زیر و بر حسب وزن و اولویت میانگین آن ها تعیین گردیدند:

جدول شماره ۶- عوامل ژئوپلیتیکی کشور پاکستان بر حسب وزن و اولویت میانگین

وزن عامل	میانگین عامل	عامل
۰/۰۳۳۵۱	۴/۶۸۵۱	نقش کشور آمریکا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
۰/۰۳۲۸۵	۴/۵۹۲۵	قرار گرفتن کشور پاکستان در کانون توجه و علایق ژئوپلیتیکی بازیگران و قدرت های منطقه و فرامنطقه ای
۰۳۱۷۹	۴/۴۴۴۴	وجود معضل مواد مخدر در جنوب غرب کشور پاکستان
۰۳۱۵۲	۴/۴۰۷۴	قدرت نظامی و توان کمی و کیفی نیروهای مسلح کشور پاکستان
۰/۰۳۱۳۹	۴/۳۸۸۸	برخورداری کشور پاکستان از تاسیسات و صنایع نظامی داخلی و فناوری دفاعی
۰/۰۳۰۲۰	۴/۲۲۲۲	همکاری کشور پاکستان در عملیات نظامی با قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای
۰/۰۲۹۸۰	۴/۱۶۶۶	نقش کشور عربستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی
۰/۰۲۹۶۷	۴/۱۴۸۱	ویژگی های عمق استراتژیکی پاکستان
۰/۰۲۹۶۷	۴/۱۴۸۱	وجود معضل قاچاق کالا در جنوب غرب کشور پاکستان
۰/۰۲۹۴۰	۴/۱۱۱۱	درگیری فرقه ای (شیعه - سنی) در کشور پاکستان
۰/۰۲۹۱۴	۴/۰۷۴۰	وضعیت تحرک، کارآمدی و موفقیت سیاست خارجی پاکستان
۰/۰۲۹۰۱	۴/۰۵۵۵	وجود اقوام مذهبی متجانس در کشور پاکستان با اقلیت های قومی - مذهبی جنوب شرق کشور ایران
۰/۰۲۹۰۱	۴/۰۵۵۵	احتمال جنگ بین هند و پاکستان
۰/۰۲۸۸۷	۴/۰۳۷۰	نیاز پاکستان به انرژی(نفت، گاز)
۰/۰۲۸۸۷	۴/۰۳۷۰	وجود قلیت های قومی - مذهبی متجانس با اقوام پاکستان در کشور ایران
۰/۰۲۸۸۷	۴/۰۳۷۰	ترویج وهابیت و دامن زدن به اختلافات قومی - مذهبی(بین شیعه و سنی) در کشور پاکستان
۰/۰۲۸۸۷	۴/۰۳۷۰	افزایش حضور و فعالیت گروه های تروریستی و شرور در منطقه ی بلوچستان کشور پاکستان
۰/۰۲۸۸۷	۴/۰۳۷۰	نقش کشور افغانستان به عنوان یکی از بازیگران منطقه ی پیرامونی

وزن عامل	میانگین عامل	عامل
۰/۰۲۸۴۸	۳/۹۸۱۴	کمبود درآمد سالانه و جمعیت زیاد پاکستان
۰/۰۲۸۴۸	۳/۹۸۱۴	نقش کشور چین به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
۰/۰۲۸۴۸	۳/۹۸۱۴	توسعه توانمندی های نظامی پاکستان
۰/۰۲۸۴۸	۳/۹۸۱۴	قدرت هسته ای کشور پاکستان
۰/۰۲۸۰۸	۳/۹۲۵۹	وسعت و طول سواحل کشور پاکستان
۰/۰۲۷۶۷	۳/۸۷۰۳	نقش شیعیان و سنی های بریلوی در کشور پاکستان
۰/۰۲۷۶۷	۳/۸۷۰۳	نقش کشورهای اتحادیه اروپا به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
۰/۰۲۷۵۵	۳/۸۵۱۸	موقعیت ژئوپلیتیکی کشور پاکستان
۰/۰۲۷۰۲	۳/۷۹۶۲	نقش مسیر های دسترسی کشورهای آسیای مرکزی به جهان خارج از طریق کشور پاکستان
۰/۰۲۷۰۲	۳/۷۷۷۷	وضعیت امنیت داخلی کشور پاکستان
۰/۰۲۶۲۲	۳/۷۷۷۷	عضویت و نفوذ کشور پاکستان در اتحادیه های سیاسی و اقتصادی منطقه ای و بین المللی
۰/۲۵۴۳	۳/۶۶۶۶	همکاری سه جانبه ایران، پاکستان و هند با استفاده از موقعیت و مجاورت جغرافیایی در زمینه عبور لوله های گاز و ترانزیت کالا
۰/۰۲۵۳۰	۳/۵۵۵۵	رقابت اقتصادی در کشور های آسیای مرکزی
۰/۰۲۵۳۰	۳/۵۳۷۰	ویژگی های کیفی جمعیت (سواد، مهارت، سطح بهداشت، رفاه و...) کشور پاکستان
۰/۰۲۵۲۹	۳/۵۳۵۷	پایین بودن میزان سطح سواد و ضعف فرهنگی موجود در جنوب غرب کشور پاکستان
۰/۰۲۵۱۶	۳/۵۱۸۵	نقش کشور روسیه به عنوان یکی از بازیگران فرامنطقه ای
۰/۰۲۵۰۳	۳/۵	وضعیت و ظرفیت های موجود علمی، تحقیقاتی و دانش فناوری کشور پاکستان
۱	۱۳۹/۷۹۳۱	جمع

دهی مورد مطالعه

در ابعاد فرصت و تهدید و تاثیر متفاوت هر یک از آنها در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران با توجه به جداول استخراج شده ماتریس ارزیابی عوامل محیط خارجی که:

شامل ۱۰ عامل ژئوپلیتیکی با عنوان فرصت به جهت تقویت؛ و ۲۵ عامل ژئوپلیتیکی با عنوان تهدید به جهت تضعیف؛ به شرح جداول صدرالاشاره در تدوین راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران مشخص گردید تا با توجه به آن ها بتوان از فرصت ها، بهترین بهره وری و از تهدیدها، جهت رفع آن ها استفاده نمود .

پیشنهادها

پیشنهاد به مسئولین و مدیران راهبرپرداز

- با توجه به وجود محرومیت و ضعف در بنیانهای اقتصادی و فرهنگی و کمبود زیرساختهای توسعه‌ای در محدوده ی مورد مطالعه، پیشنهاد می‌شود هرچه سریع تر نسبت به تهیه و اجرای یک طرح جامع راهبردی برای توسعه متوازن زیرساختهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منطقه در راستای رفع معضلات موجود و کاهش فاصله‌ی توسعه نیافتگی منطقه نسبت به سایر نقاط مرکزی کشور و هم‌چنین به منظور پیشگیری از خطرات و تهدیدات امنیتی احتمالی ناشی از پیامدهای وضعیت موجود، تمهیدات لازم اتخاذ گردد.

- با توجه به وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل مناسب در محدوده‌ی مورد مطالعه، برای بهبود و رونق وضعیت اقتصادی و تجاری منطقه و به تبع آن کشور، پیشنهاد می‌شود در اسرع وقت نسبت به تصمیم‌گیری و تهیه طرح‌های راهبردی لازم برای اجرا در جهت توسعه صنایع وابسته به دریا در زمینه‌های صنعت شیلات و صیادی، صنایع دریایی قایق‌سازی و کشتی‌سازی و هم‌چنین در راستای ایجاد و توسعه‌ی اسکله‌های تجاری، صیادی و بنادر با ظرفیت‌های بالا برای تخلیه و بارگیری و... اقدام گردد.

- با توجه به وجود منطقه آزاد تجاری چابهار و موقعیت ترمینالی ایران در سواحل دریای عمان برای کشورهای همسایه شرقی و شمالی، پیشنهاد می‌شود در راستای ایجاد کریدور ترانزیتی و ارتباطی شمال و جنوب برای اتصال کشورهای محصور در خشکی از طریق آب‌های آزاد به سایر نقاط دنیا، نسبت به برنامه‌ریزی‌های راهبردی همه‌جانبه در جهت توسعه‌ی شبکه راه‌های جاده‌ای و خطوط راه‌آهن همگام با توسعه‌ی بنادر در سواحل دریای عمان برای تسهیل و افزایش ظرفیت ترانزیت حمل کالا و انتقال انرژی به کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و... مد نظر قرار گیرد.

- پیشنهاد می‌شود با رایزنی و دیپلماسی فعال توسط مسئولین ذی‌ربط نسبت به متقاعدسازی کشورهای منطقه برای استقبال و مشارکت در بهره‌برداری از کریدور ترانزیتی فوق به دلایل نزدیک بودن و امن بودن طول مسیر ارتباطی و با صرفه بودن این راه برای ترانزیت کالا و انرژی به‌عمل آید.

- با توجه به شرایط محیطی مناسب در وضعیت کنونی، پیشنهاد می‌شود مسئولین ذریبط نسبت به اهتمام جدی و تسریع در پی‌گیری تا حصول نتیجه برای تعیین حدود مرز دریایی فیما بین ایران و پاکستان در خلیج گواتر با توجه به ظرفیت‌ها و قابلیت‌های موجود این خلیج برای تبدیل شدن به یک بندر آزاد تجاری در آینده نزدیک و همچنین نسبت به تعیین حقایق رودهای مرزی فیما بین دو کشور و کنترل و تأمین مرزهای زمینی جهت جلوگیری از تردد اشراق و قاچاقچیان مواد مخدر و... در راستای ایجاد امنیت پایدار در محدوده‌ی مورد مطالعه، مبادرت نمایند.

- حضور مداوم و فعال نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران در دریای عمان و اقیانوس هند ضمن فراهم نمودن اقتدار و بازدارندگی و تأمین منافع بسیاری برای کشور، موجب ارتقاء نقش و جایگاه منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ایران شده است. بنابراین پیشنهاد می‌گردد مسئولین و مدیران راهبردی کشور ضمن توجه و اهتمام جدی به این امر مهم، نسبت به حمایت و تأمین نیازهای نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران در راستای دفاع همه‌جانبه از کشور مبادرت نمایند.

- با توجه به اینکه تقویت و توسعه استقرار پایگاه‌های دریایی، هوایی و زمینی نیروهای مسلح در سواحل دریای عمان (سواحل بندرعباس، چابهار و جاسک) موجب افزایش قدرت دفاعی بازدارنده کشور در بخش شمالی اقیانوس هند و دریای عمان خواهد شد و در نتیجه منجر به عقب نشینی بخش اعظمی از نیروهای نظامی فرامنطقه‌ای بیگانه از خلیج فارس به اقیانوس هند می‌گردد، لذا پیشنهاد می‌شود مسئولین راهبردی کشور و نیروهای مسلح نسبت به تقویت و توسعه آمایش سرزمینی نیروهای نظامی کشور در سواحل دریای عمان اهتمام جدی نمایند.

- با توجه به اهمیت و جایگاه ایران در نظریه‌های ژئوپلیتیکی و نقش ارتباطی آن در زمینه‌های دریانوردی، تجارت، انتقال انرژی و کالا و قابلیت ساماندهی به نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و قرار گرفتن آن در کانون توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای که دارای علایق ژئوپلیتیکی در این منطقه می‌باشند، لذا پیشنهاد می‌گردد سیاست خارجی ایران در شرایط کنونی برای رابطه با سایر بازیگران نظام بین‌الملل بایستی مبتنی بر همکاری متقابل و تعامل سازنده توأم با رقابت پی‌گیری شود.

فهرست منابع

- احمدی، سیدعباس، (۱۳۸۴) جایگاه ایران در نظریه های ژئوپلیتیک، تهران: اولین کنگره ی انجمن ژئوپلیتیک ایران،
- ازدر، محمد، (۱۳۹۰)، پاکستان، انتشارات مرکز آموزشی و پژوهشی شهید سپهبد صیاد شیرازی، تهران.
- افتخاری، اصغر، (۱۳۸۵)، استراتژی و جغرافیا؛ رویکردی تازه به ژئواستراتژی، فصلنامه ی مطالعات دفاعی استراتژیک، دانشگاه عالی دفاع ملی، سال هفتم، شماره ی ۲۵ و ۲۶، تهران .
- ایزدی، جهانبخش، (۱۳۹۰) راهبردهای تحقق تعامل موثر و سازنده ایران در نظام بین الملل، تهران: فصل نامه ی رهنامه سیاست گذاری، سال دوم، شماره سوم
- بختیاری، محمد عزیز (۱۳۸۵)، شیعیان در افغانستان، قم، انتشارات شیعه شناسی
- پورمهرانی، مهران، (۱۳۸۹) «چالش های ژئوپلیتیک ایران در مرزهای پیرامونی» - نشر نوآور، تهران.
- حافظ نیا، محمدرضا و رشید، غلامعلی و پرهیزکار، اکبر و افشردی، محمدحسین، (۱۳۸۶)، مقاله؛ الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیک، فصلنامه بین المللی ژئوپلیتیک (علمی-پژوهشی)، سال سوم، شماره ی دوم، انجمن ژئوپلیتیک ایران، تهران
- خلیلی، محسن، (۱۳۹۰) بایستگی های ژئواکونمیک توسعه ی منطقه ی جنوب شرق ایران، فصل نامه ی روابط خارجی، سال سوم، شماره ی چهارم
- دانش آشتیانی، محمدباقر، (۱۳۸۶)، جزوه ی درس طرح ریزی راهبردی و برنامه ریزی و بودجه بندی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، (۱۳۸۷)، پاکستان، انتشارات وزارت امور خارجه، تهران
- عزتی، عزت ا...، (۱۳۸۰)، ژئوپلیتیک در قرن بیست و یکم، انتشارات سمت، تهران.
- فاضلی نیا، نفیسه، (۱۳۸۵) ژئوپلیتیک شیعه و مسئله ی امنیت ملی ایران، فصلنامه ی شیعه شناسی، سال چهارم، شماره ی ۱۳

- فلاح زاده، محمدهادی، (۱۳۸۵)، آشنایی با کشورهای اسلامی «پاکستان»، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران.
- معاونت اطلاعات آجا، (۱۳۸۸)، برآورد اطلاعات راهبردی شماره ۳۰ کشور پاکستان، تهران.
- مینایی، مهدی، (۱۳۸۶)، درآمدی بر ژئواستراتژی، نشر پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.